

Kopár sziget 1949–1952

Versek, jegyzetek

BEVEZETŐ

A Goli otok, melynek talaját mészkő, márványkő, bauxit és homok alkotja, nevéhez híven, valóban kopár sziget. Két csenevész, s a közepén, egy dombon, egy nagyobb fával. Erre a lakatlan szigetre deportálták a politikai elítélteket 1948 és 1953 között. Ekkor megnőtt a letartóztatottak száma, akik közül a politikai foglyokat izolálni akarták. Létezését titkolták mind a hazai nyilvánosság, mind pedig a külföld elől. Szigorúan őrzött terület volt. A hajóknak el kellett kerülniük. Postánkat Bakarba, egy kis kikötővárosba kellett címezni, az irányítószám (már elfelejtettem) jelezte, hová kell a leveleket továbbítani.

A verseket 1949 nyaratól 1952 őszéig a vasárnap délutáni pihenő óráiban írtam cementes zsákok barna, kemény papírdarabkáira. Ceruzát a néha kapott cigarettaadagomért szereztem cserébe. Így jutottam üres cementes zsákokhoz is. Ezeket tenyér nagyságú darabokra vagdosztam, és belőlük egy kis zsebbe való füzetet csináltam, amit zubbonyom felső zsebében tartottam. Mivel kést nem volt szabad magunknál tartani, én is, mint mindenki más, egy pléhkanál nyelét élesítettem meg a kövön.

A verseket előbb kis papírdarabokra írtam, majd többszöri átírás, javítás után beírtam őket a „füzetbe”.

A szigeten töltött börtönévek alatt mintegy hetven-hetvenöt verset írtam. Ezeket hoztam haza, s itt jól eldugtam őket. Amikor második verseskötetem, a Fáj az idő, 1966-ban megjelent, akkor találtam rájuk, véletlenül. Kiválasztottam a legjellemzőbbeket és a legjobbakat, némi javítást végeztem rajtuk, egy-két jelzőt és fölöslegesnek ítélt részeket elhagytam, de igyekeztem minél teljesebb mértékben megőrizni a versek dokumentáris jellegét, hogy hiteles képet adjanak ottani életemről és helyzetemről.

Amikor közölték velünk, hogy a következő szabadulásra kijelölt csoportba ki fog tartozni, akkor ezt a csoportot, mintegy háromszáz embert, a

szögesdróton kívüli két barakkban helyezték el. Itt csak néha kellett valami keveset dolgozni. A koszt is jóval bőségesebb és jobb volt. Két hónapig hizlaltak bennünket, hogy szabadulásunk után emberibb formánk legyen. Előbb háromhavonta kopaszra nyírtak bennünket, itt már meghagyták a hajunkat.

A két hónap után sem engedtek bennünket haza, hanem munkára vittek. Én egy baranyai faluban utat építettem, a karácsony utáni napokban szabadultam végleg.

A szigeten írt verseim 1967 után sem publikáltam. Tito idejében, amikor a börtönzigetről évtizedekig hallgatni kellett, mert aki ezt a tilalmat megszegte, azt rágalmazás és ellenséges propaganda vádjával elítélték, ezért kiadásukra még gondolni sem lehetett. A verseket újra 1992–94-ben vettem elő. Ekkor határoztam el, hogy minden vers után jegyzetet írok, s ezeket a versekkel és önéletrajzi írásokkal meg dokumentumokkal együtt teszem közzé.

MEGÉRKEZÉS

Hová is jöttünk
mi ez a sziget
e kopár térség
kísértet liget

égnek a sziklák
kemence a táj
sorsunkat fűti
a tenger kazán

belülről égnek
a nyári szelek
időben jajgató
kísértő jelek

sötétlő felhők
zúgnak felettünk
életünk sorsa
nem beszélhetünk.

Ezt a verset írtam
elsőnek néhány
hónappal a megérkezés
után. Azt hiszem,
1949 szeptemberében.
Ekkor már sikerült
cementpapirost
szerezni és egy
kis ceruzát is. Így
kezdtém a versírást
a Kopár szigeten. A
vers a megérkezés
bizonytalan és
szorongó helyzetét s
a nyári hőség pokoli
világát örökíti meg.

HA LESZÁLL A FECSKE

A tavasz nem jön
bár múlik a tél
a felhők világa
csak szürkét mesél

gólyákat erre
sohasem látni
örökös ősz van
de lehet bármi

azt ami nincsen
e köves tájon
hozzák az álmok
hogyan jobban fájjon

és akkor talán
fecskék röpködnek
álmok szárnyán
a barakkok felett

egy rab ezt látta
és sírva fakadt
ha elszáll a fecske
miért sír a rab?

Állítólag egy
fecske szállt le az
egyik barakkra, talán
1950 tavaszán. Látták
sokan, és beszéltek
róla. Itt a fecske egy
szép békebeli élet
felvillanó emlékképe
volt. Mesélték, egy
öregember tényleg
elsírta magát, amikor
meglátta a fecskét.

VALAKIT VERNEK

Éjféli csendben
alszik a tábor
mindenki álma
valahol távol

lehet-e élni
álomvilágban
szürke iszonyat
s néma vágy között

éjféli csendben
robban a jajszó
szörnyű fájdalom
hasít a szó

valaki szenved
üvölt a kín
meghalok jaj jaj
kiáltja valaki

mindenki hallja
meghalt a csend
az iszonyat terjed
az alvók felett

valakit vernek
talán még él
valakit vernek
holnap nem él.

Ez a rémtörténet
éppen az én
barakkomban történt.
Mély álmunkból
borzalmas ordítás
és jajgatás riasztott
fel bennünket. A
szobafőnök (capo), aki
a letartóztatás előtt
a politikai rendőrség
(UDBA) tisztje volt,
egy fiatal gyereket vert
kegyetlenül. Azzal
vádolta, hogy kém volt.
A gyerek tizenhét éves
lehetett. A verésnek
pontban éjfélkor, épp
itt az volt a szerepe,
hogy félelmet keltsen,
s hogy figyelmeztesse
az embereket, mi vár
rájuk.

ÁLOM A KÖNYVEKRŐL

Csoda szép álom
a könyvek világa
ámulva léptem
a nagy könyvtárba

költők néztek rám
csillag szemekkel
emberi tájak
új szerelemmel

görög bölcsek
drámai sorsok
ülnek társként
asztalomhoz

francia regények
orosz próféták
embert idéznek
és örök csodát

a hideg reggel
most belém dönget
hónapok óta
nem láttam könyvet.

Talán 1950
tavaszáig semmilyen
könyvet nem láttam.
Mondták, hogy
van néhány könyv a
tábor központjában,
de azokat csak a
szobafőnökök és a
kulturális megbízottak
olvashatják. Nekik,
mert nem dolgoztak,
idejük is volt erre.
Később feltűnt Gorkij
néhány könyve,
ezek iránt már én is
érdeklődtem, de jobban
érdekelt Engels könyve
a magántulajdon és
a család eredetéről.
Elsősorban a család
eredete érdekelt, meg
az, hogy a szerelemnek
és a házasságnak
milyenek voltak az ősi
formái. Lenin műveit
pedig ösztönösen látni
sem akartam akkor
ott. Szerettem volna
valami jó francia
regényt is olvasni,
de ilyen itt nem volt.
Jó könyvekről csak
álmodni lehetett.

ILYEN IS A HALÁL

Meghalt a lélek
a költő nem él
maradék teste
álmokat cserél

napokig verték
lelke menekült
itthagytott teste
és az éjbe merült

sötét a tudat
foszlik a szó
fakó szemében
a halálhajó

hol van a költő
az izzó ember
lángoló hite
ma sötét teher.

ÉJFÉLI TEMETÉS

Vonul a menet
éjfél után
csendben érkezik
a halál sereg

arat a tífusz
hullik az ember
ez itt az idő
menetrendje

ellenünk támad
a tetvek serege
izzó halálban
nő az ereje.

A vers egy akkor
ismert és népszerű
költőről, Marko
Vranješevićről szól. Ő
volt a jugoszláv–oros
baráti társaság
elnöke. Oroszbarát
kommunista költő volt,
épp ezért került ide. A
sok verés és megalázás
miatt megbolondult.
Amikor végre betegen
és félig tébolyult
állapotban szabadult,
nem bírta tovább,
kiugrott az ablakon, és
szörnyethalt.

Egyik éjszaka
felébredtem, mert
vizelnem kellett,
amikor kimentem a
barakkból, láttam,
hogy a közelben levő
kórház előtt néhány
rendőr és ápoló áll.
Elszállítani készültek a
nappal és éjjel elhunyt
tífuszosokat. Azért
végezték ezt ilyenkor,
hogy senki se lássa a
temetési menetet. A
holtakat egy hajóra
vitték, és a tengerbe
dobták őket. Ezt
senkinek sem volt
szabad látnia.

FÁRADT DÉLUTÁN

Van pihenés
unalom helyett
űzött izgalom
és ínség után

alattam kő van
fölöttem kőfal
szemem előtt
megkövült álmok

kőkorszak ez itt
szürke semmiség
széttört mozaik
szétfoszlott szavak

e fáradt világban
csakis álomtalan
van pihenés
s milyen ha van.

Milyen a rabok
délutánja és pihenése,
amikor sem aludni,
sem pihenni nem lehet.
A közöny, a fásultság
az oka. Csak élni
akarunk, még ha nem
is lehet emberi módon.
Olyanok vagyunk,
mint a koplaló kóbor
kutya vagy egy
megtépett növény
vihar és jégverés után.

SZISZÜPHOSZ ÚTJA

Sziszüphosz útja
indul a hegynek
üldöz a kényszer
nyom a zsák
viszem a terhet
vacog a térdem
ki érti sorsom
e tériszonyát

hosszú az utam
s életem súlyát
nyomja a kín
így tart életben
e kínos daccal
ha présel a kín
viszem a zsákot
meredek úton
sorsom terheit

íme a sorsom
a súlyos cement
adja nekem
a múltat s a jelent
büntetés üldöz
fel-fel a hegynek
erre a kínra
ki felelhet.

Többször vittem
hatvankilós cementes
zsákot nagy távolságra.
Nem csak a zsák volt
nehéz, mi is gyengék
voltunk. A cementes
zsákot azért is nehéz
volt vinni, nehezebb,
mint egy lisztes zsákot,
mert a vastag, kemény
papírba csomagolt
cement nem fekszik
úgy az ember vállán,
mint a lisztes zsák.
Ha a cementes zsákot
hegyre felfelé kell
vinni, mégpedig
nagyobb távolságra,
akkor az valóban
sziszifuszi munka.
Nehéz és lelkiileg is
kínos, mert a zsákot
épségben kell célba
juttatni, ha kiszakad,
azért súlyos büntetés
jár. Egyszer egy
történelemtanár, mikor
mellettem elhaladt,
azt mondta, így megy
Sziszüphosz elvtárs
hegynek felfelé, így
cipeli a maga terhét.

BÜNTETŐ SORFAL

Üvölt a tömeg
véres fejjel
egymásra buknak
az áldozatok

nem a rendőrök
verik most őket
rabtársak várják
az érkezőket

ilyen a fogadtatás
verjed ha él
téged is vertek
amikor jöttél

és akit vernek
azt is tudja meg
holnap majd ő lesz
a büntető tömeg.

ALVÓ BARAKK

Egymásra préselt
félholt testek
maradék ember
néma panasz

mindenki alussza
az iszonyat álmát
e néhány óra
éveket átjár

felülről nézve
iszonyú leltár
a barakktábor
mozdulatlanul

valahol távol
talán az élet
de álmokon át
a halál lépked.

Amikor új csoport
rab érkezik a szigetre,
akkor őket a régi
rabok sorfala fogadja.
Mindenki, aki áthalad
a hosszú sorfalon, a rá
zúduló ütésektől csupa
seb és vér lesz. Volt,
hogy valaki a verésbe
belehalt. Néhány száz
ember ütését ököllel,
tenyérrel, köpködését,
rúgását szörnyű
elviselni. De akit ma
megverték, holnap,
ha élve marad, ő veri
az újonnan érkezőket.
Minden verő először
megvert volt.

Az alvó barakk
rémes képét akkor
ismertem meg, amikor
egy alkalommal
ügyeletes voltam
éjjélig, s láttam,
hogyan néz ki a félig
alvó, félig halott
emberek préselt sora.
Mint dobozban
a szardíniák, úgy
zsúfolódtak össze,
néha háromszáz ember
is egy barakkban.
Mert kevés hely volt,
mindenki csak az
oldalán feküdhettek,
s csak egyszerre
fordulhattak meg.

LEVELEK, LEVELEK

Jönnek a levelek
mennek a levelek
üres szavakban
néma betűk

otthon szegénység
és kenyérjegy
itten is semmi
és a munka nehéz

ez van mindenütt
e néma sikoly
eltakar mindent
s hallgat a fogoly

mi itt jól vagyunk
és semmi bajunk
mert ezt kell írni
ez a parancsunk

mert aki mást ír
nem küld levelet
akinek más jön
nem kap levelet

levelet írunk
levelet kapunk
és néha álmodunk
szép leveleket.

Kezdetben néhány
hónapig nem lehetett
levelet írni. Később
engedélyezték a
levélírást, de mindenki
csak egy levelezőlapot
kapott, arra kellett
nagy és olvasható
betűkkel írni néhány
sablonos mondatot.
Mindenkinek szerbül
kellett írnia, hogy
a cenzúrát végző
politikai rendőrség el
tudja olvasni, s értse.
Annak a levelét, aki
panaszkodott vagy
olvashatatlanul írt, el
sem küldték. Néha
megtörtént ugyan,
hogy a nyomozó
az olvashatatlan
levelet újraíratta.
Az otthonról érkező
szomorú leveleket nem
kézbesítették.

TÍFUSZOSOK

Mit mond a holnap
élek-e még
ki jön utánam
a jaj peremén

meghalt a társam
mellettem feküdt
beteg testéből
csak így menekült

a másik ott fekszik
az is már beteg
maradék élet
dadog és hebeg

felsír egy hang
mindenki hangja
utána mély csend
hull a barakkra.

LE A MÉLYBE

Le a hajóba
leránt a pokol
forró a cement
izzik a padló

szólít a halál
két perc után
aki itt marad
már nem beszélhet

befogja a szád
a forró halál
két perc az életed
semmi sem használ

két perc után
gyorsan menekülj
a halál ölel
kívül és belül

fekete hajón
szólít a halál
éjjeli hívás
csontokat talál.

A szigeten
1951-ben kiütött a
flekktifusz, több száz
ember halt bele.

A poklot a hajó
belseje jelentette,
ahonnan cementet
vagy mészpórt kellett
kirakodni. A hajóban
csak mintegy két
percig lehattünk.
Utána kint négy-hat
percig. Majd ismét
vissza. A mészkőpor
véresre csípte az ember
szemét. A cementpor
a forró levegőben a
légzést nehezítette
meg. Ez a munka
volt a legnehezebb, a
legelviselhetlenebb.

Ehhez csak az
hasonlítható, amikor
a hideg tengervízből
télen homokot kellett
szedni. Derékig állsz
a vízben, s lapáttal
targoncára dobálsz
a homokot, majd
kihúszod. Ezt csak
három percig bírod
ki, a hideg víz minden
erődet kiszívja.

BELSŐ SEBEK

Belső sebekre
nincsenek szavak
csontváz kísértet
fogai marnak

milyen a halál
e rémek között
a remény innen
sírba költözött

csak a félelem
sebei marnak
rohad az emlék
csak csontok maradnak

a forró kövek
égetik álmod
hideg szelekkel
bélelik világot

kísértet idő
nappal is éjjel
félelem lépked
nem vagy észnél.

A legelviselhetlenebb
talán mégis a félelem
volt, amely belefészkelte
magát az emberek testébe,
álmaiba, életébe. Ennek
következményeként
évekkel később is attól
félt mindenki, hogy
visszakerül. A szívetet
senki sem hagyta el teljes
testi vagy lelki épségben.
Aki hazatért, egészen
másként gondolkodott,
mert mindentől és
mindenkitől félt.

MIÉRT? KIÉRT?

Itt vagyok s ez vagyok
miért? kiért?
tűnök és hallgatok
hát csak ezért

élek és tántorgok
miért? kiért?
rab vagyok és vánszorgok
önmagamért

nem tudom ki vagyok
miért? kiért?
megverten sóhajtok
valamiért

mért élek betegen
miért? kiért?
nem gyógyít szerelem
a szavamért

mi hát az életem
miért? kiért?
van-e még értelem
az emberért.

A vers a szigeti
létezés két alapvető
kérdésére keresi a
választ. Miért s kiért
van mindez. Mi az oka
vagy értelme, hogy itt
vagyunk. Egész addigi
életünk értelmetlenné
válík, s azt sem tudjuk,
mi lesz velünk.

IGEN ÉS NEM

Igen az élet
és nem a halál
a jaj beszélhet
ha élőt talál

de hol az igen
az élet íze
nem ad senki sem
erőt a hitre

lehet-e igen
a holnap hite
mikor a nincsen
a dolgok szíve

igen és nem
az élet sebe
ha fáj az igen
ki érzi ezt meg

szenvedő élet
kiáltson nemet
csak az beszélhet
aki nem temet.

Az előbbi vers
folytatása. Az igen is,
a nem is értelmetlen.
Egyikre sincs felelet.

Itteni életünk
egyszerre abszurd
színház és kísértő
álom. Az emberi
szenvedés legnagyobb
színpada és próbája ez
a sziget. Mi álmodjuk
a szigetet vagy a sziget
álmodik minket? Itt
igent kell mondani a
halálra és a szenvedő
életre egyaránt.

EMLÉK A SZERELEM

Van-e még szerelem
és szőke mosoly
kacagó lányok
vidám tánca

séták a kertben
tavaszban nyárban
édes a fagyalt
a cukrászdában

egyszerű élet
távoli álom
hová is tévedt
régi világom

vánszorgok
dadog a létem
van-e rá tanúm
hogy egykor éltem.

ÁLOM AZ IRODALOMRÓL

Megáll a hajó
a parton vagyunk
édes kábulat
itt minden lépés

civilek vagyunk
rendőrök nélkül
szelíden lépünk
az őszi tájban

lehet járni
kíséret nélkül
és senki sem kérdi
hová megyünk

óvatos léptekkel
tanulunk járni
életünk napját
így kell kivárni.

Milyen lehet a
szerelem a börtönből
nézve? Mi vár ránk a
börtön után. Nősülhet-e
majd a szigeti börtön
lakója? Vagy számára
csak a régi emlékek
maradnak? Jövő nincs?

A verset
szabadulásom előtt
pár nappal írtam. Már
civilként. Tudtam, hogy
életmentő lehetőségem
csak az irodalom
lehet. A szabadulás
előtti hónapban, már
a szögesdróton kívül
megírtam első drámám
első változatát. Hogy
a szabadságot íróként
kezdhettem, az tartott
életben. Ez védett meg a
betegségtől, az örülettől,
az öngyilkossági
kísérletektől.

Szabadulásom
pillanatától éreztem, írni
fogok, írni kell, másként
nem bírom elviselni az
életet.

EPILÓGUS

(tizenöt év után)

A börtön után
még nem jön szabadság
ködös időben
lépked a félelem

némák a sírok
megfagy a csend
az ő nyugalma
hívó üzenet

a börtön után
jönnek az álmok
vacog a reggel
és didereg a nappal

és minden este
eljönnek érted
és újra visznek
vissza a múltba

a börtön után
sem lehetsz szabad
nem kérhetsz semmit
dadog a szavad

hónapok alatt
elfogy az élet
árnyék leszel
ki nem mesélhet.

Ezt a verset
1966–67-ben írtam.
„Élményanyaga”
az a tizenöt év, ami
szabadulásom óta eltelt.
Előbb hét évig munka
nélkül voltam. Szüleim
kenyerén és a néha
kapott újságírói és írói
honoráriumából éltem.
1960-tól a szabadkai
7 Nap újságírója voltam.
Szabadulásom ellenére
sem voltam, lehettem
szabad. Mindvégig
állandó, visszatérő
álmom volt a Kopár
sziget, a börtön, a
letartóztatás. Háromszor
kerültem a kórház
idegosztályára, volt
három öngyilkossági
kísérletem. A
katonai szolgálat
alól alkalmatlanként
felmentettek. Ez a vers
nemcsak a szigeten írt
verseim, hanem egész
addigi életem epilógusa
is.

Szerkesztői jegyzet: Dési Ábel Goli otokon írt versei közül harmincnyolcat rendezett ciklusba, ezt egészítette ki a tizenöt évvel később írt Epilógussal. Ezekből válogattam az itt olvasható verseket. Elhagytam azokat, amelyeket gyengébbeknek ítéltam, vagy amelyek egy-egy témát ismételnék. Így is maradt a válogatásban néhány kevésbé sikeres, kidolgozatlanabb vers, de ezeket egy-egy részlet vagy a hozzájuk fűződő jegyzet miatt fontosnak láttam közölni. A kézirat része az általa említett életrajz is, amit némi szerkesztés után szeretnénk néhány magyarul eddig meg nem jelent szerb szöveg fordításával együtt közölni.

Végezetül: szégyenkezve írom le, hogy Dési Ábel több hónappal ezelőtt készségesen hozzám juttatott kéziratát a közelmúltig nem vettem szerkesztés alá, és Dési Ábel nem érthette meg verseinek nyomtatásban való megjelenését. Ezért a versek mostani közlése csak részben törlesztheti adósságunkat Dési Ábel iránt, aki mindig, még a legembertelenebb körülmények között is író akart lenni, verset írt cementes zsákból szabott papírdarabokra, és könyvekről álmódott. *(GL)*

B. B. 021007